

Gavhar MENGLIYEVA,
Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti v/b, (PhD) O.Eshmuradov taqrizi asosida

THE ROLE OF COMMUNICATION IN THE SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation

In this article, the driving forces of personality development are the contradictions that arise between the child's needs and the ability to satisfy them. Biological and social factors in a person are not two parallel lines that are not related to each other. In each person, they are so closely combined that their differences are so different that researchers have thought about heredity and environment as two very important factors in the basis of child development.

Key words: biological factor, social environment, cognitive field, intuition, perception, thinking, communication, cognitive activity, individual, society, personality, behavior.

РОЛЬ ОБЩЕНИЯ В СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНИКА

Аннотация

В данной статье движущими силами развития личности выступают противоречия, возникающие между потребностями ребенка и возможностью их удовлетворения. Биологические и социальные факторы в человеке - это не две параллельные линии, не связанные друг с другом. В каждом человеке они настолько тесно соединены, что их различия настолько различны, что исследователи задумались о наследственности и среде как о двух важнейших факторах, лежащих в основе детского развития.

Ключевая слова: биологический фактор, социальная среда, когнитивное поле, интуиция, восприятие, мышление, общение, познавательная деятельность, индивид, общество, личность, поведение.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJTIMOYLASHUVDA MULOQOTNING O'RNI

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxs rivojlanishi harakatlantiruvchi kuchlari bo'lib bola ehtiyoji va uni qoniqtirish imkoniyati o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar hisoblanadi. Insondagi biologik va ijtimoiy omillar – bu bir-biriga bog'liq bo'lmagan ikki parallel chiziqlar emas. Har bir shaxsda ular shunday chambarchas qo'shilib ketadiki, ularning farqlari shunday turli-tumanki, tadqiqotchilar bola rivojlanishi asosida ikki o'ta muhim bo'lgan omilni irsiyat va muhit xaqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: biologik omil, ijtimoiy muhit, kognitiv soha, sezgi, idrok, fikrlash, muloqot, bilish faoliyati, individ, jamiyat, shaxs, xulq-atvor.

Kirish. O'zbekistonda ko'plab yangi sohalar qatori aholiga psixologik maslahatlar berish hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan tadqiqotlarga bo'lgan muayyan ehtiyoj tobora ko'proq sezilmoqda. Zero, bunday xizmatlarga ehtiyoj bir tomondan maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini rivojlantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, shu maskanda tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy rivojlanishiga ota-onalar tomonidan ko'rsatiladigan e'tiborning samarasini belgilaydi. O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillardan boshlab mamlakatda yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash borasida islohotlar, hayotining barcha sohalarini bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilmoqda. Yoshlarimizning barkamol bo'lib yetishishida mahalla, oila, jamiyat tashkilotlari va ta'lim muassasalari alohida o'rin egallaydi. Shu bilan bir qatorda maktabgacha ta'lim yo'nalishiga bizning olijanob Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev katta e'tiborini qaratdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida juda ko'p yangiliklarni olib kirdi, shu jumladan, yangi qarorlar "Davlat talablari", "Ilk qadam", "Davlat dasturi" va shu bilan bir qatorda farmonlarni olib kirdi va tasdiqladi.

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi albatta Maktabgacha Ta'lim Tashkiloti bilan uzviy chambarchas bog'liqdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida esa albatta bizning jajji, kelajagi porloq bolajonlarimizning ta'lim tarbiyasi psixologik rivojlanishi, shu bilan bir qatorda jismonan sog'lom, aqlan yetuk farzandlarni tarbiyalashdir.

Farzand-inson hayotining mazmuni, nasl nasabinining davomchisi, oilaning mustahkam zanjiri hamdir. Aqlli, bilimdon, mehnatsevar iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota-onaning balki butun jamiyatning eng katta boyligi hisoblanadi. Odatda, farzand oilada ham jismonan, ham ma'nan ulg'ayib shakllanadi. Ularning voyaga yetishi davomida oiladagi ahillik muhim rol o'ynaydi.

Bolaning psixik jihatdan o'sishiga o'zlikni anglash, o'zini-o'zi baholash va o'zaro munosabatlar xususiyatlari muhim hisoblanadi. Bu eng avvalo inson shaxsining psixologik asoslarini shakllantiruvchi, uning emosional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga zamin yaratuvchi ontogeneznig dastlabki bosqichlariga taalluqlidir. Bunda oiladagi munosabatlar, xususan ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatning mohiyati, o'zaro shaxslararo muloqot katta rol o'ynaydi.

Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqotchanlik sifatlarini rivojlantirish ularni bugungi ijtimoiy – iqtisodiy sharoitda axborot texnologiyalari islohoti davrida madaniyatli, aqlli, ma'naviyatli bo'lishini tashxis qilish istiqbolini belgilash hamda shaxs xususiyatlarini rivojlantirishning samarali shakllari, ijtimoiy-psixologik omillarini o'rganish asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish,

kelajak avlodni boy ma'naviy hamda ilmiy va umuminsoniy kadriyatlar asosida kamol toptirishning ta'sirchan tizimini yaratish; ilg'or pedagogik-psixologik tajribalarni, etnopsixologik va etnopedagogik usul va vositalarini, shaxs kamolotiga qaratilgan ijtimoiy – psixologik omillarni o'rganish, ularni bolalar tarbiyasi jarayoniga tatbiq etish shu kunning dolzarb pedagogik –psixologik muammolaridan hisoblanadi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi zamon psixologiyasida maktabgacha yoshdagi psixik taraqqiyot davri bola o'zligini anglanishi va Menkonsepsiyasi shakllanishining muhim bosqich-laridan biri sifatida qaratiladi (B.G.Ananyev, L.S.Vigotskiy, M.I.Lisina, V.S.Muxina, K.Rojers, Z.Freyd, K.Xorni, E.Erikson va b.). Biroq, bola shaxsi shakllanishining mazmun va mohiyati, uning ayrim unsurlari, ularning o'zaro nisbati va ontogenezning turli bosqichlaridagi namoyon bo'lishining mohiyati, shuningdek, ularning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy-psixologik omillar yetarli darajada o'rganilmagan.

Maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishi muammosi yuzasidan xorij va MDH davlatlari tadqiqotchilaridan L.I.Bojovich, B.G.Ananyev, A.N.Leontyev, D.B.Elkonin, Ye.T.Sokolova, A.B.Orlov, M.I.Lisina, V.S.Muxina kabilar ko'plab ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar. Ammo, olib borilgan tadqiqotlardan ma'lum bo'ladiki, maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishida muloqotning hal qiluvchi ijtimoiy - psixologik komponentlari alohida tadqiq etilmagan. Bolaning psixik jihatdan rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi uning ruhiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillarga, xususan, oilaviy munosabatlar psixologiyasiga, ota-onaning bolaga ta'siri, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining kasbiy mahorati, pedagogik-psixologik bilimdonligi hamda mahalla a'zolari ta'siri va ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar holatiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi [2]. Ayniqsa, ularning ma'naviy tarbiyasi bilan jamiyatga xizmatini ifodalaydi. Farzandlarimiz sog'lom, e'tiqodli jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ham ota-ona zimmasizga yuklangan. Rasululloh Sallallohu alayhi vasallam "Farzandlaringizga suvda suzishni, kamondan otishni, nayza uloqtirishni, o'tda choptirishni o'rgatinglar!"-deb, Farzandlaringizni chaqqon, sog'lom, baquvvat, ziyrak qilib tarbiyalashga ummatlarini targ'ib qildilar (Termiziy va Abu Dovid rivoyatlari). Zeroki, sog'lom psixologik tarafdin ham yetuk farzand hamma joyda ham o'z yurtiga naf keltiradi.

Yuqoridagi fikrlarimizdan kelib chiqqan holda, barcha narsa bola psixologiyasiga bog'liq ekanligini anglab yetsak bo'ladi. Bola psixologiyasi, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bola psixologiyasi juda murakkabdin. Shuning uchun, men o'z bilim va ko'nikmalarimdan kelib chiqqan holda, ko'proq maktabgacha yoshdagi bolalarga etibor qaratish maqsadga muvofiq ish deb o'ylayman.

Tadqiqot metodologiyasi. Zamonaviy pedagogika va psixologiyada shaxs shakllanishiga doir to'rt yondashuv qaror topgan:

1. Biologik yondashuv – inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun xatti-harakatlari tug'ma instmkt va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablariga bo'ysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi.

2. Ijtimoiy yondashuv – inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, faqat

hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy muloqot va ijtimoiy guruhlarining ta'siri ostida ijtimoiylashadi.

3. Psixologik yondashuv - insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok, fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega, insonning yo'nalganligi-qiziqishlari, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi.

4. Yaxlit yondashuv - shaxs yaxlit tavsifga ega bo'lib, uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi o'ziga xosliklar, balki turmush tarzi ham ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga ijtimoiy hayot natijalari - motiv, maqsad, qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik jismoniy) va psixolik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. Shunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli boladi [1].

Bolaning ijtimoiy rivojlanishi va tarbiyasi ta'lim muassasasi va oilaning to'liq o'zaro ta'sirizis tasavvur qilib bo'lmaydi. Vazifa oilaning tarbiyaviy salohiyatini oshirishdir.

U bir nechta tarkibiy qismlardan iborat:

Biologik (irsiy omillar natijasida hosil bo'lgan psixikaning holati).

Iqtisodiy (ota-onalarning daromad darajasi, ko'chmas mulk, avtomobil va boshqalar).

Psixologik (oiladagi munosabatlar shakli, ota-onalar ichkarida qanday funktsiyalarni bajaradilar, ularning pedagogik qobiliyatlari va boshqalar).

Ijtimoiy (ota-onalarning ijtimoiy holati, ularning ma'lum bir etnik guruhga mansubligi, ta'lim darajasi va kasbi, madaniy rivojlanish darajasi).

Shunga ko'ra, oilaning tarbiyaviy salohiyati-bu oilaning qaysi ekanligini aniqlaydigan ma'lum omillar ro'yxati. Bu omillarning barchasi ma'lum darajada oilada bolaning shaxsiyatini tarbiyalash va kompleks rivojlantirish muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi [3]. Bolani oilada ijtimoiylashtirish uning to'g'ri tarbiyasida yotadi, shunda u hayotga doimiy kirish uchun asos bo'ladi. U o'zi uchun qaror qabul qilishni o'rganishi va qilayotgan ishi uchun javobgar bo'lishi kerak.

Ta'limning bir nechta noto'g'ri usullari mavjud:

"Rad etish" turi bo'yicha. Bunday holat oilada chaqaloq tug'ilishi rejalashtirilmaganda paydo bo'ladi. "Super ijtimoiylashtirish" turi bo'yicha. Bunday oilalarda bola ikkala ota-ona ham haqiqatan ham xohlagani uchun emas, balki jamiyat bunday ehtiyojni talab qilgani uchun paydo bo'ladi ("shunday qilib kerak"). Natijada, mumkin bo'lgan muvaffaqiyatsizliklardan qo'rqish paydo bo'ladi, bu esa haddan tashqari darajaga yetishi mumkin. Muloqot — shaxslararo munosabatlarning asosiy ko'rinishi bo'lib, uning yordamida odamlar bir-birlari bilan o'zaro ruhiy jihatdan aloqaga kirishadilar, o'zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta'sir o'tkazadilar, bir-birlarini his qiladilar, tushunadilar. Shuning uchun muloqot ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, hamkorlik faoliyatining moddiy, ma'naviy, madaniy, emotsional, motivatsion qirralarining ehtiyoji sifatida vujudga keladi. Insonda yuzaga keladigan har xil ehtiyojlarini maqsadga muvofiq ravishda qondirish muloqot maromiga bog'liq bo'lib, shaxslararo munosabat barkamol avlod, komil inson g'oyalari qaror topishiga xizmat qiladi. Muloqot muvaffaqiyatining negizi shaxsning ruhiy dunyosi, ehtiyojlari motivatsiyasi, xarakter xislati, individual-tipologik xususiyati, qobiliyati, e'tiqodi kabi fazilatlar, sifatlar namoyon bo'lishi, rivojlanishi hisoblanadi. Muloqot tashqi ijobiy ta'sirlar, namunalar asosida o'zini-o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, shaxsiy imkoniyatini ro'yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi. Muloqotning kommunikativ tomoni muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi axborot almashinuvidan, interaktiv jihati muloqot ishtirokchilarining o'zaro ta'sirlashuvidan, perseptiv tomoni esa muloqot ishtirokchilarining muloqot jarayonida bir-birini

idrok etishi va bilishidan iborat. Shuning uchun ham o'quvchilarning muloqot odobini tarbiyalash, tarbiyaning muhim tamonlaridan hisoblanib o'quvchilarda muloqot odobi shakllanishi jamoda va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim o'rin tutadi. Fanda isbotlangan 7 yoshgacha bola kommunikativ muloqot ko'nikmalarini shakllantirish kichik yoshdan o'rgatib borish pedagogika psixologiyada dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Tarbiyaviy vositalar orasida tarbiya amallari borki, ularni samarali qo'llash ijobiy natijalarga olib keladi. Tarbiya amallari tarbiya uslublarining tarkibiy elementlari bo'lib, ular bolaga ta'sir samaradorligini ta'minlashga yordam beradi. Biz tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlash jarayonda mutaxassislar bir qator tarbiya amallaridan foydalanishlari o'rinlidir deb hisoblaymiz. Biz izlanishlarimiz va kuzatishlarimiz tarbiya amallarini maqsad va yo'nalishidan kelib chiqqan holda ularni quyidagi uch guruhga ajratishdik:

Birinchi guruhga tarbiyachining tarbiyalanuvchiga murojaat etishi orqali uning shaxsiy ehtiyojlarini aniqlash yordamida tashkil etiladigan amallar. Bu amallar toifasiga yordam ko'rsatishga ehtiyojni aniqlash kiradi. Tarbiyachi

tarbiyalanuvchiga maslahat ma'nosida murojaat qilib, o'z muammolari haqida so'zlab berishini so'raydi va shu asnoda muammoning yechish yo'llarini topadi.

Ikkinchi guruhga guruhiy faoliyatni tashkil etishga asoslangan tarbiya amallarini kiritish mumkin. Ushbu toifa tarbiya amallaridan biri fikrlar estafetasi bo'lib, o'quvchilar berilgan mavzu bo'yicha zanjirsimon tarzda biridan keyin ikkinchisi so'zlaydi, bir-birini to'lg'azadi, aniqlik kiritiladi.

Uchinchi guruhga o'qituvchilarning o'quvchilarga atrofidagi muhitni o'zgartirishga yo'naltirilgan tashkiliy faoliyatlariga qaratilgan amallar kiritiladi.

Ko'rsatma berish amali. Tarbiyalanuvchilarga muomalaga va xulq-atvor qoidalariga tayanib, berilgan topshiriqlarni bajarish so'raladi. Tarbiyalanuvchilar o'yin qoidalariga muvofiq o'z mulohazalarini bildirishlari mumkin. Takliflar jarayonida har bir tarbiyalanuvchining mavqeini himoyalash inobatga olinadi.

Umuman bola tarbiyasida har bir kichkintoyga shaxs sifatida qarab, fazilatlaridan kelib chiqib amallarni bajarishga yo'naltirish, har biriga e'tiborni kuchaytirish va amallar doirasini kengaytirish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent-2009
2. Davletshin M.G. Qobiliyat va uning diagnostikasi. – T.: O'qituvchi, 1997. – 134 b.
3. Eshmuradov, O. (2022). oila mustahkamligini ta'minlashning ijtimoiy-psixologik omillari.
4. М. А. Тилакова, & О. Э. Эшмуратов (2021). Креатив кобилиятларни ривожлантириш механизмлари. Scientific progress, 1 (6), 143-149.
5. Jabborov, X., & Eshmuradov, O. (2023). Шарқ мутафаккирлари ишларида миллий тарбия масаласи. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8394>